

N. OTTEMA

*In het vergeetboek geraakte bronnen van
het Hollands porcelein*

ARCHIEF EXEMPLAAR
PRINSESSEHOF

Overdruk uit

„**OUD-HOLLAND**”

Jaargang 69 . Aflevering II . 1954

In het vergeetboek geraakte bronnen van het Hollands porcelein

door NANNE OTTEMA

Sinds 1952 is de studie van de Geschiedenis van het Hollands porcelein uitermate vergemakkelijkt door de publicatie van het handboek van de heer J. W. Rust, die niet alleen onze wetenschap uit de hem bekende bronnen over dit onderwerp samenbundelde, doch ook het bereikbare materiaal illustreerde en kritisch beschreef.

Dat het nodig zal blijven, het bestaande bronnenmateriaal verder te bestuderen en zo mogelijk uit te breiden, moge uit het volgende blijken.

In 1941 trof ik in het tijdschrift „Gelre” een artikel van de heer L. F. van Gent aan over: *De Graaf van Saint Germain, Heer van Ubbergen*, dat mij buitengewoon belangrijk bleek voor de nog duistere begin-periode van het Weesper porcelein tussen 1759 en 1764¹⁾.

Wij zien Bertram Philip Sigismund Albrecht, graaf van Gronsveld-Diepenbroick-Impel, de stichter der porceleinfabriek te Weesp van 1759, toen hij het fayencefabriekje in de Kromme Elleboogsteeg te Weesp van de Engels-Hollandse Combinatie, Muilman, Pye & Cruikshank en Maccarthy, waar „China or other earthenware” gemaakt werd, overnam, tot 1764 toen hij de inventaris van het fayence-fabriekje Blankenburg, waar z.g.n. „Overtoomsch porcelein” werd gemaakt, opkocht, bij allerlei gelegenheden min of meer succesvol de hulp inroepen van diverse werklui, artisten en arcanisten, o.a. L. V. Gervert (porceleinschilder te Sèvres en modelleur aan vele Duitse fabrieken), N. F. Gauron (eerder boetseerder te Bourg la Reine en Doornik), Marchand (uit Frankrijk, blauwschilder te Doornik), Theodoor Onkruid (porcelein- en miniatuurschilder te Zwolle, Amsterdam en den Haag) en Christiaan Nauwerck (affineur, essayeur en muntkundige te Weesp).

Ik kan daaraan toevoegen: 1^e Nicolaus Paul als arcanist o.a. te Weesp, ook genoemd bij Hoffman²⁾ en bij Honey³⁾.

¹⁾ Voor verdere inlichtingen over deze typische 18de eeuwse gentleman-avonturier van Hongaarsen bloede verwijs ik naar het rijk gedocumenteerde artikel in *Gelre*.

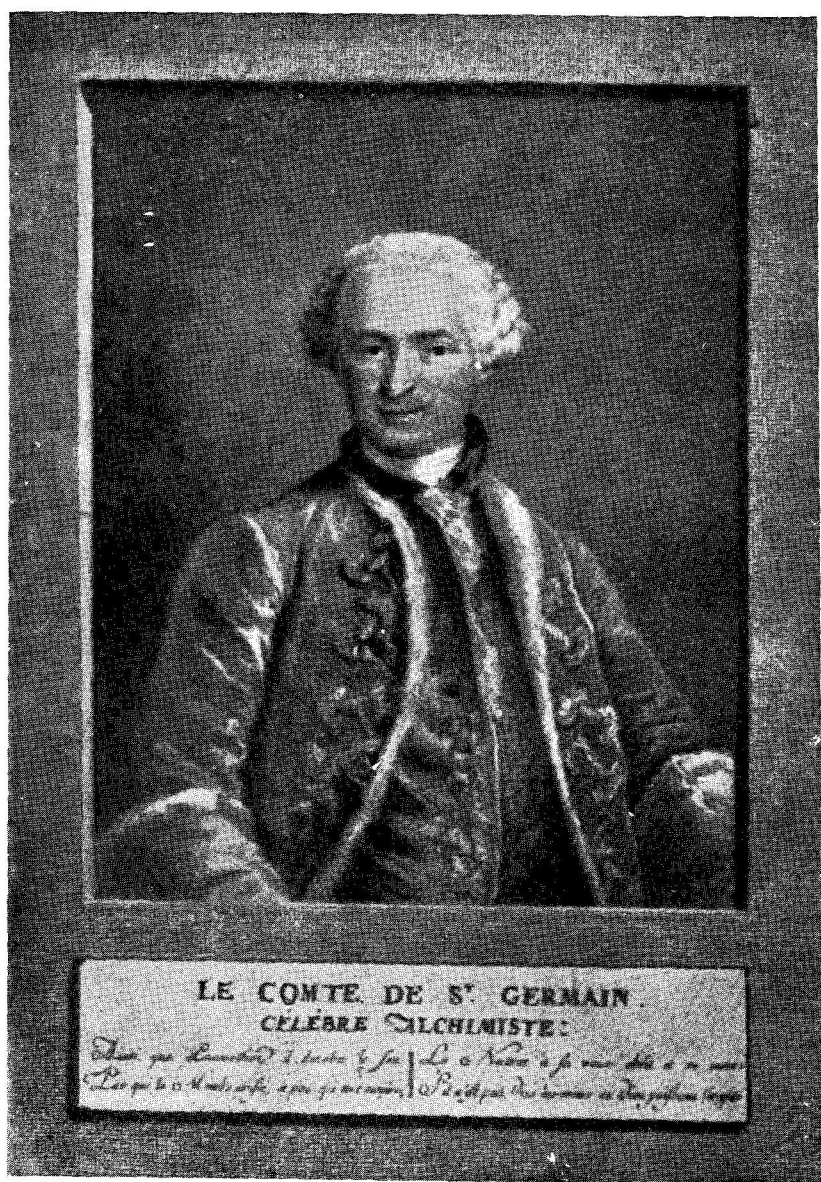
Het portret van zijn vader Franz Rakoczi komt als nationale held voor op het tegenwoordige Hongaarse bankbiljet.

Ons interesseert hier voornamelijk de grote rol, die deze, Joseph Rakoczi genoemde, doch steeds anoniem optredende, alchemist gespeeld heeft aan de hoven van Lodewijk XV en Madame de Pompadour, Frederik de Grote, Catharina van Rusland en in andere landen en steden, als India, Perzië, Engeland, Doornik, Brussel, Amsterdam, Weesp enz., kortom overal waar hij zijn alchemistische kundigheden op kleurgebied kon toepassen op porcelein, textiel, leer enz.

De heer Van Gent, die evenzeer de grote invloed van Saint Germain op het Weesper porcelein opmerkte, ging echter te ver, toen hij de laatstgenoemde de stichter van dit bedrijf noemde.

²⁾ Friedrich Hoffman „Das Porzellan”, 1932, blz. 77.

³⁾ W. B. Honey, „German Porcelain”, 1947, blz. 36, fantaseert zelfs, „that Nicolaus Paul started the porcelain factory at Weesp, just after the Seven Years war (1764)”.

AFB. 1. LE SOI-DISANT COMTE DE SAINT GERMAIN, LE CÉLÈBRE ALCHIMISTE, NOMMÉ JOSEPH RAKOSI 1760.

Paul verkocht zijn „arcanum” (geheim om porcelein te bakken) in Berlijn, werkte vervolgens te Fürstenberg om daarna naar Weesp te gaan.

Groot was zijn succes aldaar niet, zoals wij hierna zullen zien; 15 September 1764 is hij reeds te Fulda, om spoedig naar Passau te gaan.

2e „Le soi disant comte de Saint Germain”, aan wie ik grote invloed te Weesp meen te mogen toeschrijven (afb. 1).

Ziehier mijn bewijzen:

Gijsbert Jan van Hardenbroek, een tijdgenoot en kennis van Gronsveld en van Saint Germain, schrijft in zijn dagboek op Augustus 1762:

„Dat die soogenaemde graef St. Germain thans op Ubbergen bij Ni(m)wegen woont; dat hij nog een riddermatig stuk goed buiten Zutphen heeft; dat hij een groot laboratorium aan zijn huis heeft; dat daer gantsche dagen in sit; dat de schoonste couleuren aen alle dingen kan geven, die men maer bedenken kan, alsse aen leer etc.; dat hij een groot filosooph en kenner der natuur is, seer wel spreekt, deugtsaem schijnt, een Spanjaerd lijkt van geboorte, van grooten huise; dat hij van wyle syn vr(ous) moeder, een Hessische Prinses, met aendoening spreekt; dat sich somtyts onder tekent Pr. d'Es. . . . (panje?); dat hy 't (hart) hoog draegt; dat hy fabriquen in de republicq wilde favoriseeren, dog gene stadt of provintie in prejuditie van de andere, want dat Amsterdam hem reets avantages hadde geboden, mits de voorwaerde van exclusif; dat veel dienst aen Gronsveld gedaen heeft nopens 't leggen en besorgen der couleuren voor die syn porcelainfabriq by Weesp; dat seer wel met (Bentinck, heer van) Rhoon is, telkens met hem gaet spreken in den Haag sowel als in Engeland en correspondeert; ook ene ongemene buitenlandse correspondentie heeft; dat aen alle de hoven bekend is. . . .

Denselve is dikwils 't Amsterdam, komt veel by G. Hasselaer (de burgemeester, later ook betrokken bij de porceleinfabriek te Loosdrecht), heeft ongemene fraaie steenen, rubis, saphirs, emeraudes, diamanten. Men segt hij de konst soude weten om diamanten helderder water te geven en om fraaie couleuren op steenen te leggen etc.; is seer genereus, heeft groote goederen in de Paltz en elders in Duitsland; logeert 't Amsterdam, dan in 't herenlogement, dan elders wederom, betaelt overal wel.

Thans is hij van Amsterdam vertrokken, heeft kleeren, kanten, jae selfs gelt van de paruike-maker Chaudon (in de Kalverstraat) geleent, dat hem binnen agt dagen soude betalen, doch heeft hem een brief om nog agt dagen uitstel geschreven.

Hij heeft maer een appartement te Chambor (d) in Vrankryk gehadt” ⁴⁾

Daar beide arcanisten te Weesp anoniem hebben gewerkt, is hun optreden aldaar tot nog toe over het hoofd gezien.

Ik heb echter beider spoor ontdekt in het verweerschrift van Theodorus Onkruid tegen zijn ontslag als porceleinschilder te Weesp.

Mr. Oldewelt, die het concept van dit verweerschrift of apologie heeft ontdekt, vermeldt hierover: ⁵⁾

Onkruid zegt „niet te hebben kunnen slagen met de kleuren hem namens de Graaf van Gronsveld gegeven, daar die door het inbranden van Pira of door de jonge Nicolaus bedorven wierden”.

Met Pira (het latijnse woord voor brandstapel) bedoelt hij hier zeker het ovenvuur, met jonge Nicolaus, de Duitse arcanist Nicolaus Paul, die

⁴⁾ Gedenkschriften van Gijsbert Jan van Hardenbroek, uitgegeven door Dr. F. J. L. Krämer, Deel I.

⁵⁾ Zie „Oud-Holland” Jrg. LXI, 1946, blz. 212.

alle reden had om te Weesp anoniem te blijven, daar hij reeds te voren zijn arcanum aan de Berlijnse porceleinfabriek had verkwaanseld.

De Graaf van Gronsveld (door Onkruid Z.Ex. genoemd) komt dan aan met een kennis van hem, die ervaren is met het gebruik van metallieke kleuren en Onkruid getuigt dan van hem: „Ik hebbe met dien man gewerkt alhier (d.i. zeker zijn tijdelijke woonplaats Amsterdam) en te Weesp en couleuren voortgebracht en getoond, zooals nog kan vertoonen beter, als bij ons, d.i. te Weesp, ooit zijn geweest, ja soo goet als die in Saksen”.

Wie zou die aan Onkruid onbekende man, die een kennis was van Z.Ex., die overal geprezen wordt om zijn grote kennis van metallieke kleuren, die als edelman gekleed ging in rococo costuums, gekleurd met de door hem zelf in zijn laboratoria gemaakte kleuren, anders kunnen zijn dan „le soi-disant comte de Saint Germain, le célèbre alchimiste”, die zich omstreeks 1760 te Ubbergen had gevestigd en die naar Holland was gekomen, om in dit, toen rijkste land van Europa, zijn vele vindingen in toepassing te brengen.

Mr. Oldewelt heeft ons in zijn artikel over Onkruid een tweede uitdrukking overgebracht, die blijkbaar ook door de artisten en werklui in de porceleinfabriek te Weesp werd gebruikt en die op het bedrijf een goede kijk geeft.

De commentatoren begrepen deze vaktermen niet en lazen er dus ten onrechte overheen.

Onkruid werkte eerst tegen een maandsalaris van f 80,—, later bij het stuk, of zoals zijn apologie zegt, „de doozen groot en klein, door malcanderen ad zes gulden per stuk”. Gaan wij de 18de eeuwse platen hiervan na (in de Princessehof-bibliotheek een 60-tal) bij Hoffman, Paape, in de Franse encyclopedieën, nog minstens een 40-tal, dan zien wij overal in deze ongeveer 100 afbeeldingen van oude ceramiekfabrieken dezelfde werkwijzen.

De draaiers zitten aan hun draaischijven, de vormers, boetseerders en schilders aan hun werktafels, waarop wij hun gereedschappen, penselen, verfpotjes enz. rondom hen zien staan.

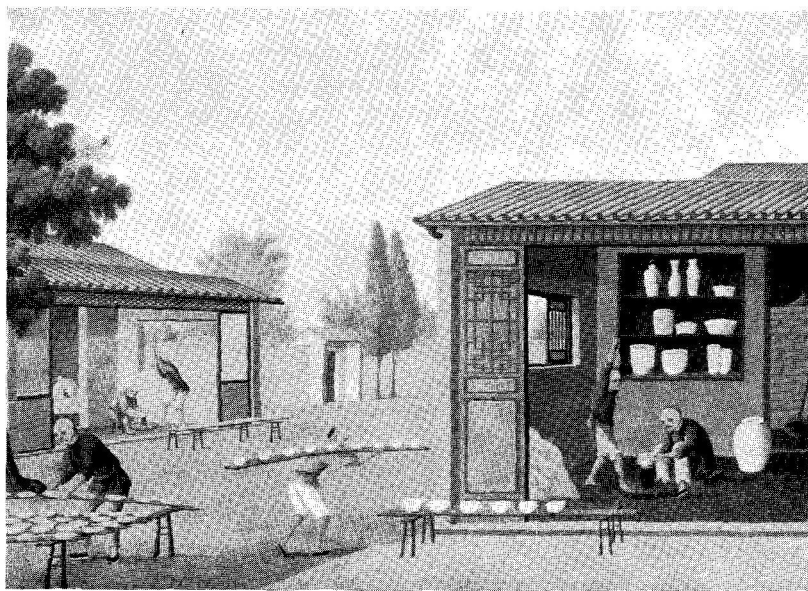
Jongens lopen af en aan en brengen telkens dozen vol voorwerpen aan.

Voor zo'n doos vol, nog te beschilderen, ruw gebakken of gedroogde voorwerpen, kreeg Onkruid dus f 6,—, wat bij vlijtig werken zeker wel op wat meer dan f 80,— per maand kon komen.

Daarvoor of daarna kwam dan het glazuren en ten slotte het bakken in het grote vuur, eventueel in de moffeloven, aan de beurt.

Van al die bewerkingen is op de platen veel merkwaardigs te zien, terwijl de typische uitdrukking door Mr. Oldewelt in de apologie van Theodorus Onkruid gevonden, hier volkomen op past.

In mijn dezer dagen verschenen nieuw ceramiek handboek „De praktijk van het porcelein verzamelen” heb ik dan ook de 12 Chinese aquarellen, die ik hiervan in de Princessehof-bibliotheek heb, laten afbeelden, om daarvoor de techniek van een porceleinfabriek zo duidelijk mogelijk te maken (afb. 2).

AFB. 2. HET DRAAIEN EN BESCHILDEREN IN EEN PORCELEINFABRIEK IN CHINA
NAAR EEN GOUACHE IN DE PRINCESSEHOF BIBLIOTHEEK. LEEUWARDEN.

Wij moeten ons nu afvragen welke voordelen heeft het optreden van de Graaf de St. Germain te Weesp voor het Hollands porcelein opgeleverd.

1e. Zeker is hierdoor de grote kleurenrijkdom gestimuleerd.

De 19de eeuwse papiermolens zullen de daarover bestaan hebbende recepten-boeken misschien wel alle hebben vernalen. Ze zullen zeker nog wel aanwezig zijn geweest onder de geheime aantekeningen, berekeningen en observatiën door Onkruid bijeengebracht en hem exclusief toebehorende, die Theodorus Onkruids vrouw in 1806 terugvorderde van de Gebr. Dommer.⁶⁾

2e. De grote invloed, die de Franse porceleinvormen en -schilderingen in aesthetisch opzicht gehad moeten hebben op het Weesper porcelein, naast de invloed, speciaal op technisch gebied, die zeker van de Duitse porceleinfabrieken is uitgegaan.

3e. Andere buitenlandse invloeden op de versiering van het Weesper porcelein. Ik heb hier het oog op het merkwaardige theebusje in de Princessehof-verzameling met een voorstelling van de kruisiging en de kruisattributen, die m.i. sterk wijzen op copiëring van een Spaans-Portugees bidprentje; navolging van Chinees „porcelaine de commande”, gewoonlijk Jezuïeten-porcelein genoemd, is m.i. hierin niet te zien (afb. 3).

⁶⁾ Zie Dr H. E. van Gelder; bijlage 2 bij Dr. Noothoven van Goor's artikel in „Oud-Holland”, 1943, blz. 87—89.

AFB. 3. WEESPER THEEBUSJE VERSIERD MET KRUISIGING EN ATTRIBUTEN. LET OP HET ZUIDELIJK TYPE DER FIGUREN. PRINCESSEHOF MUSEUM, LEEUWARDEN.

De lijsten Loosdrechts en Weesper porcelain door de onfortuinlijke dominé De Mol in 1781 in pand gegeven, om daarmee de ondergang van zijn porceleinfabriek te keren⁷⁾, geven een zeer volledig overzicht van de productie dezer porceleinfabrieken.

Er blijkt tevens uit, dat het in Loosdrecht de gewoonte was, de thee-, koffie-, orgeade- (amandelmelk) en eetserviezen in drie klassen in te delen; een gewoonte, die zeker ook in Ouder-Amstel werd nagevolgd. Als ik de door mij in Friesland gevonden, in het Prinsessehof bewaarde, restant serviesjes met deze lijsten vergelijk, blijken waarschijnlijk tot de hoogste klasse te behoren, de door Christian Zepp met Hollandse landschapjes beschilderde serviesjes, dito beschilderd met kinderspelen, bloem-herbariums e.d.; tot de tweede klasse, die met losse bloempjes en bloemfestoenen en tot de derde klasse die met onderglazuurs, blauwe stippen en sterren, welke laatste wijze van beschildering tevens ten doel had kleine foutjes in scherf en glazuur te camoufleren.

Dat ik geen conclusies aan de oude bronnen ontleen ten opzichte van het Haagse porcelein, komt niet, omdat die er niet zouden zijn, maar wel, omdat Dr. H. E. van Gelder die goeddeels reeds in 1916 in zijn catalogus van Haags porcelein in het Gemeente Museum te 's-Gravenhage heeft verwerkt.

⁷⁾ Zie bijlagen VIII en IX bij Jhr. van Riemsdijks artikel in „Oud Holland”, 33ste jaargang (1915).

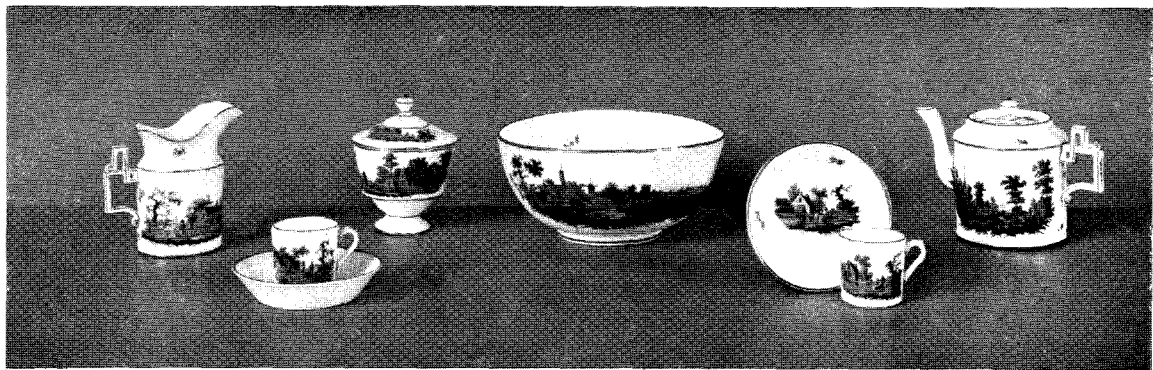
AFB. 4. OUDER AMSTEL-KOP EN SCHOTEL BESCHILDERD MET HOLLANDSE BOERENHOEVEN TOEGESCHREVEN AAN CHRISTIAN ZEPP. PRINCESSE-HOF MUSEUM. LEEUWARDEN.

Mijn tweede ontdekking is het werken van de Duitse landschapsschilder Christian Zepp⁸⁾ te Ouder Amstel, vóór 1802, waarvan ik het bewijs vond in een advertentie in de Leeuwarder Courant van 15 May 1802 (No. 2598) welke luidt als volgt:

„A. Jolles, P. Posthumus, J. A. Jourdag, J. D. Mercken, G. L. Wurfbain, J. A. Stoopendaal, C. Loots, B. A. van der Vies en J. J. Eschauzier, Makelaars, zullen op Woensdag 19 May 1802, te Amsterdam, voor het Percheel (geteekend nr. 66) op de Keijzersgracht N.Z. tusschen de Vijzelstraat en de Reguliersgracht verkoopen: het eenige nog overig zijnd geëxtensieert gedeelte pretieuse en kostbare porcelijnen, uit den alvorens Oude Loosdrechtsche en daarna alomme beroemde Fabriek aan den Amstel, waaronder verschillende, wel (en meest ruim) gesorteerde tafel-, dessert-, chocolade-, koffy-, thee- en dejeuner serviezen en voorts alle assortimenten voor tafel-, thee- en verdere garnituren, cieraaden en ornamenten, weleer in die fabriek bearbeid en meest door den beroemden konstenaar C. Zepp, thans op de koninglijke porcelein fabriek te Berlijn fungeerende, in bevallige en krachtige couleuren beschilderd, mitsgaders allerschoonste en door vlijt en konst uitmuntende groepen Beelden, Vaazen en konstwerken à Biscuit en andere keurige goederen breeder bij gedrukte notitien.

De opmerking van Dr. H. E. van Gelder in zijn bespreking van het boek van de Heer Rust in een vorig nummer van Oud-Holland, dat bovenglazuur-

⁸⁾ Christian Zepp was na 1802 ook werkzaam als Porzellan Maler te Berlijn. Zie Nagler en Thieme Becker in voce.

AFB. 5. OUDER AMSTEL-THEESERVIESJE IN HET RIJSMUSEUM. EVENEENS BESCHILDERD DOOR CHRISTIAN ZEPP. AFB. 4 EN 5 HOREN BIJ ELKAAR, GEMERKT „AMSTEL” IN ONDERGLAZUUR BLAUW.

zwart gemerkt Amstelporcelain ingevoerd zou zijn en slechts in N. Amstel gedecoreerd geeft mij aanleiding op te merken, dat ik die mening deel en haar uitstrek ook over de in rood of goud aangebrachte Amstel-merken. Natuurlijk behoudens eventuele nadere bewijzen voor het tegendeel. Ik meen daarbij ook een uitspraak van de Heer B. Houthakker, een der eerste verzamelaars van Nederlands porcelain, te mogen te berde brengen, dat n.z.m. Nieuwer Amstel slechts heeft gedecoreerd. Deze verarming van het bedrijf zou dan gevolg van de verplaatsing kunnen zijn. Alleen scheikundig- of bodemonderzoek zal hier een absoluut betrouwbaar antwoord kunnen geven, en ons wellicht ook de bron kunnen doen vinden, vanwaar het ongemerkte porcelain kwam van Frankrijk of Bohemen, Duitsland, België enz.⁹⁾.

Verdere advertentiën in de Leeuwarder couranten dier dagen zijn min of meer interessant, omdat de firma Dommer & Comp., die zich nu eigenares der Amstel porcelainfabriek noemt, bij de verkoping van 1802, blijkbaar van huurderes, eigenares geworden is, en omdat zij inlichtingen geeft over de werkwijze in haar fabrieken en over de bekende porcelain-verlotingen.

De advertentie in de Leeuwarder Courant van 27 Februari 1810 no. 2755 luidt a.v.:

„Bekwame modelleurs, vormers, fourneerders, of draaiers, onverschillig of de laatste derzelve kunst in Aarde, Hout, Ivoor, Been of eenig ander artikel uitoefenen, gezetten arbeid verlangende kunnen zich adresseren in de Roomkleur-aardewerk-fabriek aan de Amstel, Weesperzijde, buiten Amsterdam, alwaar het gemelde aardewerk reeds in verscheidene soorten te bekomen is.”

Het is wel merkwaardig, dat in deze advertentie gesproken wordt van aardewerk in plaats van porcelain.

Deze advertentie is niet alleen van belang voor het Amstel-porcelain,

⁹⁾ Op de Antiek Beurs 1953 zag ik twee porcelainen vazen gemerkt „du Facet 1819”, zeker wel Frans.

maar ook voor onze kennis van de Friese hout-, ivoor- en beensnijders, de ivoor-, parelmoer- en schildpaddraaiers, van wie ik vele uit hun werkplaatsen afkomstige complete en incomplete werkstukken in de Princessehof-verzamelingen bewaar.

De advertentie in de Leeuwarder Courant van 18 October 1811 No. 34 luidt a. v.:

„Dertiende Amstel porcelein verkoping. Bij wijze van verloting; welke zijn zal de 5e en 6e November 1811, de prijs van elk lot is vijf gulden. Deze zijn te bekomen (met het Plan) te Leeuwarden bij Wiarda; Harlingen, Yzenbeek; Bolsward, van Diemen; Balk, Doedes; Meppel, Brocades; Zwol, Zeehuizen; Groningen, Oomkens; Delfzijl, Vos. —”

Hieruit blijkt m.i. duidelijk dat vrijwel alle Amstel en Loosdrechts porcelein, dat ik in oude aristocratische boedels in Friesland heb kunnen vinden, door deze verlotingen naar hier gekomen is. Ik meen een in de Leeuwarder antiekhandel verworven onderglazuurs blauw Amstel gemerkte kop en schotel, en dus uit de Ouder-Amstelse porceleinfabriek afkomstig, uit oud bezit van een Gaasterlandse Grietmansfamilie, hieronder te kunnen rekenen. De zeer typische aan water gelegen boerderijtjes van Zuidhollands type en gestoffeerd met boeren en boerinnen zouden dan beschilderingen van Christian Zepp kunnen zijn (afb. 4).

Het Rijksmuseum bezit de tot ditzelfde serviesje behorende trekpots, melkkan, suikerpot en spoelkom (afb. 5).

Ook in andere collecties o.a. van Baron van Heeckeren van Waliën en van Bernard Houthakker zag ik restanten van dergelijke Ouder-Amstel serviesjes omstreeks 1800 beschilderd door Christian Zepp. Weesper porcelein heb ik in Friesland nooit gevonden. Wel enige Haagse stukjes.

Een vierde advertentie in de Leeuwarder Courant van 29 Maart 1813 luidt: a.v.:

„De heer Queteil, koopman van Parijs, eigenaar van het grote magazijn in de Kalverstraat te Amsterdam, adverteert, hier gekomen te zijn met een groot assortiment verguld porceleinen, fijn en tegen het vuur bestand, zijnde roomgoed.

Hij heeft de prijzen van dit porcelein 25 à 30 % minder bepaald, dan bij zijn laatste verblijf”.

Wij zien hier de nadering van de nieuwe concurrent „het z.g.n. Frans porcelein”, de Empire en Biedermeyer gedachtenistassen, ook behandeld in het handboek van de Heer Rust.

Dit z.g.n. Frans porcelein kwam uit verschillende Europese landen en is moeilijk nader te determineren omdat het meest ongemerkt is.

Dat een belangrijk deel hiervan uit Bohemen werd geïmporteerd blijkt uit: Hans Meyers' *Böhmisches Porzellan und Steinzeug*. Uitgave Hiersemann, Leipzig 1927.

Vele voorbeelden hiervan zijn in de Princessehof-verzamelingen, o.a. met afbeeldingen van de Herengracht, de oude Beurs aan het Rokin en La Porte de Muijde à Amsterdam (Afb. 6.)

Afb. 6. DRIE THEEKOPPEN EMPIRE-MODEL ± 1830. BOHEEMS PORCELEIN. MET OPSCHRIFTEN: DE HEEREGRACHT, LA PORTE DE MUYDEN, DE OUDE BEURS TE AMSTERDAM. PRINCESSEHOF MUSEUM. LEEUWARDEN.

Toen ik een Leeuwarder kennis hierover sprak antwoordde deze: Ja, bij ons thuis noemde men deze empire tassen steeds Boheems porcelein. In de 19de eeuw was in Friesland deze import uit Bohemen dus nog in de herinnering.

Een vierde vergeten bron is het aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden, door Van der Aa uitgegeven in 1839, in voce Weesp en Loosdrecht, waaruit blijkt, dat er toen in laatstgenoemde plaats nog een fabriekje van fijn aardewerk was, zeker gedreven door oude werklui uit de Loosdrechtse porceleinfabriek of hunne nakomelingen. Zolang wij echter geen stukken of schervenmateriaal uit dit fabriekje weten te vinden, blijft onze kennis daarvan vrij illusoir.

Hetzelfde geldt voor de fayence uit de reeds eerder genoemde fabriekjes van Maccarthey c.s. en Blankenburg.

Een laatste vergeten bron van het Hollands porcelein, is het artikel van de aardrijkskundige P. H. Witkamp in de haast onvindbare Volksalmanak van 1860, waarvan ik eindelijk een exemplaar aantrof in de Bibliotheek van de Mij. voor Nederlandsche Letterkunde te Leiden.

Witkamp was een medewerker van Dr Sarphati, de inrichter van de tentoonstelling van dat jaar in het Paleis voor Volksvlijt te Amsterdam.

Dit artikel geeft een juist overzicht van de kennis van het Hollands porcelein nog geen halve eeuw na de opheffing der Amstelfabrieken.

De bewering daarin, dat de kaolin voor het Weesper porcelein uit Limoges werd ingevoerd, kan natuurlijk slechts gelden na de ontdekking daarvan in

1768. Mogen wij hieruit concluderen, dat vóór 1768 in de behoefte aan veldspaat zowel als porceleinaarde werd voorzien door de keitjes van de Hilversumse hei, die met veel moeite en kosten in de Bilt tot poeder werden vermalen, zoals de tijdgenoot Le Francq van Berkhey heeft gezegd? Zo ja, dan zou de bewering van de Graaf van Gronsveld, dat de Weesper porceleinfabriek uitsluitend met inlandse grondstoffen werkte, inderdaad waarheid zijn.

Ik zou hier zeker meer voor gevoelen dan voor een niet onmogelijke, doch tot nog toe geheel onbewezen import uit Duitsland of uit China. In de Prinsessehof-verzamelingen heb ik o.a. een cilindrische tas, gemerkt „Nast Frères à Paris”; een empire tas met het merk van Proskau (Polen); een suikerpot met het merk „Schlaggenwald” (Bohemen) en een Biedermeier kop en schotel, gemerkt J(acob) P(etit), Brussel, die alle veel overeenkomst hebben met het ongemarkeerde vroeg 19de eeuwse z.g.n. Frans porcelein, dat nog steeds in vrij grote aantallen in Oud Hollandse en Friese boedels is te vinden. Ook is het mogelijk, dat toen de zaken in het begin der 19de eeuw slecht gingen, in de Amstel fabrieken naast gemerkt ook ongemarkt porcelein is gemaakt. Een en ander kan dienen, om ons de weg te wijzen bij het determineren van dit porcelein.

Ook het boekje van Mej. Dr T. G. van IJsselsteijn, verschenen bij Van Stockum in den Haag in 1949, geeft genoeg inlichtingen over het Europees porcelein om in de literatuurlijst te worden opgenomen, ook al zijn helaas haar medelingen over de Hollandse porceleinfabrieken onvolledig en soms foutief.

Forgotten Sources of Information about Dutch Porcelain

by NANNE OTTEMA

Expressing his appreciation of the valuable information collected by J. W. Rust in his handbook “Nederlands Porcelein”, the author furnishes particulars which serve to supplement our knowledge of the manufacture of Dutch porcelain.

1. He shows that the “célèbre alchimiste” and adventurer who called himself Comte de St. Germain assisted the Count of Gronsveld-Diepenbrouck as arcanist and as colour specialist.
2. Advertisements in the “Leeuwarder Courant” contain references to the processes adopted at Ouder-Amstel and to porcelain lotteries.
3. One of these advertisements mentions the name of Christian Zepp — he was in Berlin later on — some work by whom can probably be indicated, cf. ill. 4.
4. Van der Aa's “Aardrijkskundig Woordenboek” (Geographical Dictionary) (1839) and an article by P. H. Witkamp in the “Volksalmanak” (People's Almanac 1860) supply data concerning the Dutch Porcelain factories in the 18th century and an excellent review of these potteries, respectively.
5. An advertisement in the “Leeuwarder Courant” of 29 (23?) III 1813 refers to French gilt porcelain imports; they probably included Bohemian china (see also H. Meyer: “Böhmisches Porzellan und Steinzeug”, 1927).